

A fi judecător constituțional în societatea europeană

Despre responsabilități și stiluri*

Armin von Bogdandy

Rezumat

Tratatul UE, precum și dreptul constituțional intern solicită tuturor judecătorilor constituționali să se considere judecători în cadrul unei societăți europene și să-și gestioneze în consecință principiile lor supreme. În primul rând, arăt că societatea europeană este un concept juridic puternic pentru a înțelege ceea ce au realizat cei 70 de ani de integrare europeană. În al doilea rând, expun importanța principiilor constituționale pentru societatea europeană și, prin urmare, rolul judecătorilor constituționali ca interpreți principali ale lor. În al treilea rând, susțin că judecătorii diferitelor instanțe dețin o responsabilitate comună, dar diferențiată, care raționalizează și acoperă tensiunile dintre aceștia. În cele din urmă, prezint două arhetipuri de procesare a acestor tensiuni, unul reprezentat de Curtea Constituțională Federală Germană în cauza PSP, celălalt de Curtea Constituțională Italiană în cauza Taricco.

1. Societatea europeană

Argumentul meu de bază este acela de a concepe dreptul constituțional din Europa prin prisma societății europene. Acesta nu este un concept *științifico-fantastic*, ci o reconstrucție academică. Ancora sa juridică este art. 2 din TUE, care se referă în mod explicit la *societate*¹.

Există multe societăți europene: aproape 3000 de societăți pe acțiuni europene au forma juridică de *Societas Europaea* și mii de organizații ale societății civile, de la Societatea Europeană de Drept Internațional la Societatea Europeană de Cardiologie la Societatea Europeană pentru Regresia Spirituală. Termenul de *societate* din art. 2 TUE cuprinde toate acestea, dar înseamnă mult mai mult. Înseamnă întregul social care funcționează în temeiul Tratatului UE: toate instituțiile publice ale UE și naționale, toate întreprinderile private, toate interacțiunile private dintre cetățeni.

Acest ansamblu social al tuturor instituțiilor și relațiilor este sensul larg al societății, ca în cartea fundamentală a lui Max Weber *Economy and Society*². Acest sens este comun în Europa, așa cum ilustrează Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Multe dintre dispozițiile sale se referă la „o societate democratică” (cf. art. 6 alin. 1, art. 8 alin. 2, art. 9 alin. 2, art. 10 alin. 2, art. 11 alin. 2 CEDO). Prin urmare, Convenția se referă în principal la cetățeni, dar și la

---

* Prezentare făcută la Curtea Constituțională a României pe 16 iunie 2022. Acest text se bazează pe cartea mea *Strukturwandel des öffentlichen Rechts. Herausbildung und Demokratisierung der europäischen Gesellschaft*, Suhrkamp, Berlin 2022.

¹ Termenul a primit puțină atenție din partea juriștilor, dar vedeți S. Mangiameli, ‘Article 2’, în H.-J. Blanke și S. Mangiameli (eds), *The Treaty on European Union (TEU): a commentary* (2013), par. 35-41.

² M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie* (5 edn, 1972), la 28 ff., 122 ff., 514 ff.

---

instituțiile publice ale statelor parte ale Convenției. Desigur, rămâne întrebarea dacă societatea europeană, ca societate care nu formează un stat, poate dezvolta și susține instituții publice democratice. Mulți juriști tradiționali cred că acest lucru este imposibil, dar autorii tratatelor europene cred în mod clar altceva, așa cum arată art. 2 TUE.

Potrivit autorilor Tratatelor, 70 de ani de integrare europeană nu au produs un stat european sau un popor european, ci au dus la o *societate* europeană. Articolul 2 TUE prevede o *societate* europeană fără un stat european – dar nu o *societate* apatridă. Ea poziționează statele membre, inclusiv toate instituțiile lor publice și, prin urmare, toate instanțele naționale, ca parte a societății europene. *Societatea* prevăzută la art. 2 TUE nu se limitează la sfera relațiilor economice pe care art. 3 alin. (3) TUE o abordează drept „piață internă”. Nu înseamnă nici societatea civilă, adică sfera angajamentului social, așa cum este folosită de art. 11 alin. (2) din Tratatul UE. În art. 2 TUE, *societatea* înseamnă, la fel ca în cauza Weber sau în Convenția Europeană a Drepturilor Omului, întregul social, care cuprinde instituțiile Uniunii și ale statelor sale membre, precum și toți cetățenii acestora și alți rezidenți. În conformitate cu art. 2 TUE, *societatea* este, prin urmare, referința socială supremă a dreptului european.

Articolul 2 se referă la societatea *europeană*³ – și nu societăților statelor membre⁴ – pentru că folosește singularul, „societate”. Nu face aluzie la societatea globală (sau mondială), deoarece se referă la statele membre ale UE și la valorile democratice⁵. Referirea la valori evidențiază, de asemenea, că art. 2 nu concepe societatea în opoziție cu conceptul de *comunitate*: dihotomia germană dintre societate și comunitate nu este de nici un folos când vine vorba de art. 2 TUE.

Această dihotomie își are originea la Ferdinand Tönnies, care a făcut distincția între societate și comunitate, subliniind semnificația specifică pe care valorile o au pentru o comunitate⁶. După Tönnies, societatea este adesea înțeleasă ca un grup care este integrat doar în termeni de piață, în timp ce comunitatea este considerată un grup mai integrat, unul integrat prin valori. O societate are legături normative destul de subțiri, comunitatea destul de solide. Calea și terminologia tratatelor europene prezintă o logică aproape opusă. Tratatul a început în 1957 cu Comunitatea din Tratatul CEE și în 2007, după o jumătate de secol de integrare, a postulat o societate bazată pe valori.

Declarația de fapt din art. 2 TUE, și anume că există o societate europeană, este solidă din punct de vedere sociologic⁷. Desigur, rămân numeroase întrebări cu privire la modul în

---

³ CJEU, Cauza C-574/12, *Centro Hospitalar de Setúbal EPE and Serviço de Utilização Comum dos Hospitais (SUCH)/Eurest Portugal – Sociedade Europeia de Restaurantes Lda*, Concluziile avocatului general Mancini din 27 februarie 2014 (ECLI:EU:C:2014:120), par. 40.

⁴ Thus P.-Y. Monjal, ‘Le projet de traité établissant une Constitution pour l'Europe. Quels fondements théoriques pour le droit constitutionnel de l'Union européenne?’, 40 *Revue trimestrielle de droit européen* (2004) 443, la 453 f.

⁵ Despre deficitul de valori în societatea mondială, N. Luhmann, ‘Die Weltgesellschaft’, 57 *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* (1971) 1.

⁶ M. Riedel, ‘Gesellschaft, Gemeinschaft’, în O. Brunner, W. Conze, și R. Koselleck (eds), *Geschichtliche Grundbegriffe Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland Bd 2* (1975) 801, 830 ff.

⁷ Vezi, W. Outhwaite, *European Society* (2008).

care să conceptualizăm societatea europeană și cum să o observăm. Pentru a interpreta articolul 2 TUE, este suficient să înțelegem societatea ca interacțiune socială sau practică de comunicare⁸. Specialiștii în drept observă o astfel de practică în principal prin studiul anumitor texte: constituții, tratate, legi, decrete, directive, hotărâri și publicații academice.

Avocații se concentrează pe litigiile juridice, care reprezintă o formă deosebit de intensă de interacțiune socială și practică comunicativă. În consecință, societatea *europeană* devine o realitate în numeroasele conflicte care implică termenii art. 2 TUE, când drepturile i, justiția *europeană*, solidaritatea *europeană*, democrația *europeană* sau statul de drept *european* sunt disputate. Societatea *europeană* se creează pe sine prin aceste dispute⁹. Dreptul european joacă un rol constitutiv în acest proces, în măsura în care conceptualizează conflictele drept conflicte europene, le înglobează și face ca rezultatele lor juridice să fie valide, eficiente și legitime.

Tratarea tuturor cetățenilor Uniunii ca parte a unei societăți europene este doar o atribuție externă? Sau putem înțelege societatea europeană și ca o autodescriere a cetățenilor europeni? Scepticii vor sublinia că doar câteva persoane au inventat art. 2 TUE în bula de la Bruxelles din jurul *Rue de la Loi*. Cu toate acestea, majoritatea constituțiilor au apărut în bule și mai mici și în procese care au fost mai puțin publice, mai puțin dramatice și mai puțin politice decât cele ale Tratatului de la Lisabona din 2003 până în 2009. Acesta din urmă a implicat o convenție creată pentru a maximiza publicitatea, un prim eșec dramatic în referendumurile franceze și olandeze, apoi două referendumuri irlandeze, o serie de ratificări ale statelor membre cu majorități calificate și câteva cauze judiciare spectaculoase¹⁰. Pare fezabil să se interpreteze societatea singulară propusă la art. 2 TUE în 2007 ca o autodescriere a cetățenilor europeni. În crizele din ultimul deceniu și, în cele din urmă, în războiul Rusiei împotriva Ucrainei, s-a intensificat cu siguranță percepția majorității cetățenilor UE ca având o apartenență la o singură societate europeană.

2. Rolul judecătorilor constituționali

Judecătorii constituționali au un rol deosebit de important pentru societatea europeană, întrucât sunt principalii interpreți ai principiilor constituționale care caracterizează această societate. Autorii tratatelor, adică sistemele politice ale celor 27 de state membre în cooperare cu instituțiile UE, folosesc principiile constituționale pentru a caracteriza societatea europeană. Conform art. 2 TUE, societatea europeană este o „societate în care predomină pluralismul, nediscriminarea, toleranța, justiția, solidaritatea și egalitatea dintre femei și bărbați”, este o societate caracterizată prin valorile „respectului pentru demnitatea umană, libertatea, democrația, egalitatea, statul de drept și respectul pentru drepturile omului, inclusiv drepturile persoanelor aparținând minorităților”.

---

⁸ H.-P. Müller, 'Auf dem Weg in eine europäische Gesellschaft? Begriffsproblematik und theoretische Perspektiven', 17 *Berliner Journal für Soziologie* (2007) 7, p. 24.

⁹ J. Přibáň, 'Introduction: on Europe's crises and self-constitutions', in J. Přibáň (ed), *Self-Constitution of European Society Beyond EU politics, law and governance* (2016) 1, p. 3.

¹⁰ J.-C. Piris, *The Lisbon Treaty. A Legal and Political Analysis* (2010), at 25-63; D. Phinnemore, *The Treaty of Lisbon. Origins and Negotiation* (2013), la 16 ff., 148 ff., 178 ff.

Interpretez această declarație ca fiind manifestul, identitatea și nucleul constituțional al unei societăți democratice. Această interpretare nu este o simplă speculație academică: Memorandumul guvernului german privind Tratatul de la Lisabona afirmă că valorile art. 2 TUE „constituie esența unei societăți democratice”¹¹. Astfel, europenii trebuie să înțeleagă că integrarea europeană a inaugurat o societate democratică europeană. Astfel abordăm direct problema: Democrația este conceptul cheie în lupta privind modul de înțelegere și dezvoltare a societății noastre.

Unii se vor întreba dacă art. 2 TUE poate servi drept nucleu constituțional al societății europene. Cu multele sale concepte, sună mult ca un compromis. Într-adevăr, acesta mediază între multe idei, identități, interese, tradiții și viziuni asupra lumii. Totuși, în tradiția hegeliană, în care scriu, acesta este un atu, nu un neajuns: „Medierea este calea spiritului”¹². Constituția unei societăți, înțeleasă corect, este un sistem de mediere¹³. Articolul 2 TUE stabilește standardele după care societatea europeană trebuie să caute compromisuri. Compromisurile, adică medierile, caracterizează adevăratele democrații¹⁴, în timp ce acțiunea imediată este promisiunea unor regimuri hibride sau autoritare¹⁵.

Spiritul de compromis exprimat la art. 2 TUE se află în inima democratică a societății europene. Tocmeala de la Bruxelles este ceea ce își doresc europenii dacă produce medieri care îndeplinesc standardele art. 2 TUE. Acum, semnificația acestor standarde, dacă este contestată, este în cele din urmă în mâinile judecătorilor constituționali, atât la nivel intern, cât și la nivel european.

3. Responsabilitate comună, dar diferențiată

Societatea europeană este pluralistă. Acest principiu de bază se reflectă în pluralismul instituțiilor sale. Dreptul european nu este supus unei singure instanțe supreme, ca în India sau Statele Unite. Toate, și chiar responsabilitatea finală, sunt comune pentru o serie întregă de instituții care sunt integrate în contexte diferite, nu strict ierarhice. Acest lucru este evident pentru temeiul juridic: temeiul juridic al CJUE constă în Tratatul UE, cel al CtEDO în CEDO și cel al instanțelor din statele membre în constituțiile lor respective. Judecătorii depun jurăminte diferite la ocuparea funcției. În același timp, toate instanțele sunt sub principiile exprimate în art. 2 TUE. Astfel, toate instanțele au o responsabilitate comună, dar diferențiată.

CJUE și CtEDO au deja o responsabilitate comună, dar diferențiată, pentru dreptul european și societatea europeană. Același lucru este valabil și pentru instanțele din statele membre. Temeiul juridic pentru responsabilitatea lor europeană este cuprins în art. 4 alin. (3) din TUE,

---

¹¹ Memorandumul privind Tratatul de la Lisabona din 13 decembrie 2007, *Bundestag Document* BT-Drucks. 16/8300, at 133, 153.

¹² G. W. F. Hegel, 'Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie I (1805-1806)', în E. Moldenhauer and K. M. Michel (eds), *Werke in zwanzig Bänden mit Registerband Bd 18* (1970), at 55.

¹³ G. W. F. Hegel, 'Grundlinien der Philosophie des Rechts (1821)', în E. Moldenhauer and K. M. Michel (eds), *Werke in zwanzig Bänden mit Registerband Bd 7* (1970), par. 302, supliment.

¹⁴ D. Innerarity, *Democracy in Europe. A Political Philosophy of the EU* (2018), la 61 ff.

¹⁵ G. Frankenberg, *Autoritarismus. Verfassungstheoretische Perspektiven* (2020), la 255 ff.

în mandatul instanțelor din statele membre în temeiul dreptului european și în „clauzele europene” din constituțiile statelor membre. De asemenea, rezultă din principiul statului de drept: deseori, o decizie a Curții din Luxemburg sau de la Strasbourg necesită o decizie ulterioară a unei instanțe naționale pentru a fi implementată în realitatea societală, deoarece CJUE și CtEDO, în general, nu pot anula deciziile naționale¹⁶. Din punct de vedere structural, responsabilitatea comună rezultă din responsabilitatea pentru propria ordine juridică, întrucât buna funcționare a acestora din urmă depinde de celelalte ordini juridice datorită strânsei interdependențe a acestora.

Aici, curțile constituționale prezintă un interes deosebit deoarece jurisprudența CJUE și a CtEDO le-a afectat rolul tradițional mai mult decât pe cel al tuturor celorlalte instanțe. În timp ce competențele și importanța majorității instanțelor din statele membre au crescut ca urmare a europeanizării lor, monopolul curților constituționale asupra controlului puterii legislative a luat sfârșit. Cercetătorii au cercetat intens conflictul rezultat. În mod ideal – de obicei, curțile constituționale au două opțiuni: să se opună¹⁷ sau, având în vedere responsabilitatea lor europeană, să participe¹⁸.

Toate instanțele constituționale au acceptat schimbarea, dar cu diferențe semnificative. Majoritatea au promovat în mod activ o mare parte din schimbarea declanșată de CJUE și CtEDO. Trebuie remarcat în special recunoașterea lor a efectului de precedent al deciziilor CJUE și CtEDO. În plus, în ceea ce privește CJUE, instanțele constituționale și-au retras cea mai mare parte din controlul lor asupra actelor naționale de transpunere. Unele au făcut chiar și încălcări ale obligației de a trimite cauze către CJUE, sancționabile conform legislației interne. Apoteoza unei atitudini de susținere este atunci când o instanță constituțională își îndeplinește datoria de a sesiza o chestiune juridică printr-o procedură preliminară către CJUE și pune în aplicare decizia CJUE în materie¹⁹.

În același timp, curțile constituționale ale statelor membre s-au poziționat ca organe de control față de CtEDO și CJUE, de obicei invocând democrația sau identitatea. Disputa cu privire la sfera de aplicare a supremației dreptului UE este bine-cunoscută. Doctrina CJUE își asumă supremația necondiționată a dreptului Uniunii asupra dreptului constituțional al statelor membre²⁰. În timp ce instanțele constituționale ale statelor membre recunosc această supremație în principiu, ele impun condiții care le permit să verifice CJUE.

Acest conflict este simbolic pentru structurile fundamentale ale dreptului public european și ține de cunoștințele juridice de bază. În acest fel, educația juridică înscrie pluralismul

---

¹⁶ Există o excepție în ceea ce privește băncile centrale. CJUE, Cauze conexe C-202/18 și C-238/18, *Rimšēvičs* (ECLI:EU:C:2019:139), par. 69 ff.

¹⁷ Paradigmatically, J. Komárek, 'Why National Constitutional Courts Should not Embrace EU Fundamental Rights', in S. de Vries, U. Bernitz, și S. Weatherill (eds), *The EU Charter of Fundamental Rights as a Binding Instrument Five Years Old and Growing* (2015) 75.

¹⁸ Paradigmatically, D. Paris, 'Constitutional Courts as European Union Courts. The Current and Potential use of EU Law as a Yardstick for Constitutional Review', *24 MJ* (2017) 792.

¹⁹ M. Claes, 'Luxembourg, Here We Come? Constitutional Courts and the Preliminary Reference Procedure', *16 GLJ* (2015) 1331.

²⁰ K. Lenaerts, J. A. Gutiérrez Fons, și S. Adam, 'Exploring the Autonomy of the European Legal Order', *81 ZaöRV* (2021) 47.

---

europăean în viziunea juridică asupra lumii a generațiilor viitoare, așa cum au fost învățate anterior în piramida de norme a lui Kelsen. Acestea învață că, în societatea europeană, nu orice problemă importantă trebuie rezolvată definitiv, că natura sa controversată poate face parte dintr-o societate democratică.

Sfera politică trăiește în armonie cu deschiderea care este inerentă acestei constelații. Pe de o parte, factorii politici de decizie nu au încercat niciodată să corecteze jurisprudența CJUE privind supremația, deși numeroasele modificări aduse tratatelor le-au oferit multe oportunități de a face acest lucru²¹. De asemenea, statele membre nu au respectat niciodată cererea, susținută de voci proeminente, ca o instanță de competențe să înlocuiască sau chiar să revizuiască CJUE²². Acestea au susținut chiar în mod explicit jurisprudența sa privind supremația: în 2009, în Declarația nr. 17 la Tratatul de la Lisabona. Pe de altă parte, însă, factorii politici de decizie nu au încercat niciodată să stabilească calea de atac, astfel încât CJUE (sau CtEDO), ca instanțe de rang superior, să poată invalida hotărârea unei curți constituționale naționale. Nici statele membre nu au acceptat propuneri de constrângere, în dreptul intern, a obligației instanțelor constituționale ale statelor membre de a le înainta cauzele²³. Carl Schmitt a identificat acest punct cu observația sa că într-o federație autentică rămâne deschisă întrebarea cine are ultimul cuvânt²⁴.

Conform președintelui Curții Constituționale austriece Christoph Grabenwarter, care promovează mult cooperarea curților constituționale din Europa, responsabilitatea specifică a curților constituționale ale statelor membre poate fi rezumată în trei funcții, și anume de conectare, legitimare și control²⁵. *Funcția de conectare* exprimă faptul că instanțele constituționale formează o legătură importantă între instanțele naționale și instanțele europene. Pe de altă parte, curțile constituționale sunt adesea primele instanțe care tratează în detaliu jurisprudența nouă, relevantă din punct de vedere constituțional, a CJUE și CtEDO și, astfel, o introduc în discursul juridic intern. Există multe canale de comunicare.

În plus, curțile constituționale au o *funcție de legitimare*. Prelucrând deciziile europene și citându-le afirmativ, acestea le acordă o legitimitate suplimentară, care este adesea decisivă pentru recepția internă. *Funcția de control* este strâns legată de aceasta: Unele curți constituționale pretind puterea de a revizui deciziile CJUE și CtEDO și de a putea împiedica efectele acestora în ordinea juridică internă. Putem interpreta în mod constructiv această funcție de control ca aparținând echilibrului puterilor de la nivelul autorităților publice

---

²¹ K. J. Alter, 'Who Are the 'Masters of the Treaty'? European Governments and the European Court of Justice', in K. J. Alter (ed.), *The European Court's Political Power* (2009) 109, at 128 f.

²² J. H. H. Weiler et al., 'Certain Rectangular Problems of European Integration', *Project IV/95/02, European Parliament Directorate General for Research* (1996) at 69.

²³ J. Bergmann and U. Karpenstein, 'Identitäts- und Ultra vires-Kontrolle durch das Bundesverfassungsgericht. Zur Notwendigkeit einer gesetzlichen Vorlageverpflichtung', 4 *ZEuS* (2009) 529.

²⁴ C. Schmitt, *Constitutional theory* (2008), at 387 ff.

²⁵ Christoph Grabenwarter, „Zusammenfassung der Ergebnisse der vorangegangenen Sitzungen für den XVI. Kongress der Konferenz der Europäischen Verfassungsgerichte“, in: Verfassungsgerichtshof der Republik Österreich (ed.), *Die Kooperation der Verfassungsgerichte in Europa. Aktuelle Rahmenbedingungen und Perspektiven*, Wien 2014, S. 174-179.

europene, astfel încât instanțele din statele membre să își asume responsabilitatea europeană. Argumentele se învârt în principal în jurul identității constituției naționale.

Astfel, conflictele nu întârzie să apară, în special atunci când este vorba de interpretarea și aplicarea principiilor constituționale care sunt consacrate în art. 2 TUE. Este important ca astfel de conflicte să nu escaladeze, ceea ce înseamnă că ele trebuie gestionate prin prisma responsabilității comune. În acest context, este favorabil ca interacțiunea dintre instanțe în spațiul juridic european să fie foarte flexibilă. Această flexibilitate exprimă o dezvoltare remarcabilă. Modelul kelsenian de jurisdicție constituțională oferă doar posibilități limitate, întrucât prevede doar nulitatea actului constatată ca fiind viciat. În schimb, în cooperarea europeană pe mai multe niveluri a ordinilor juridice, există multe opțiuni, dar nu există niciodată consecința juridică dură a nulității²⁶.

Hotărârile CtEDO sunt în esență de natură constatatoare. Drept urmare, ele acordă deja statelor membre o marjă de libertate pentru a remedia o încălcare constatată a Convenției. La această flexibilitate contribuie și posibilitatea de a contesta o decizie a CtEDO în fața Marii Camere a CtEDO. În acest fel, CtEDO, în forma sa având autoritatea cea mai mare, poate corecta deciziile de cameră care au dat naștere la conflicte grave²⁷.

CJUE are o autoritate mai mare decât CtEDO. Cu toate acestea, de asemenea, dă dovadă de flexibilitate. Doctrina ei a supremației arată la fel. În anii 1960, s-a contestat dacă supremația asupra dreptului național stabilită în cauza *Costa/ENEL* ar trebui concepută ca o supremație a validității, cu consecința nulității, sau doar ca o supremație mai blândă, de aplicare. Soluția mai blândă a prevalat. În plus, dispozitivul hotărârilor CJUE – adică esența deciziei – oferă posibilități de a gestiona conflictele în mod constructiv. CJUE se limitează adesea la a oferi îndrumări instanțelor naționale, lăsându-le în sarcină nu doar decizia efectivă, ci și echilibrarea intereselor în cazuri individuale²⁸. Cauza *Taricco* arată că articolul 267 TFUE poate servi chiar și ca un fel de cale de atac împotriva unei decizii anterioare a CJUE, ceea ce înseamnă că CJUE își poate corecta decizia urmare obiectivelor curților constituționale²⁹.

Doctrinile relevante ale curților constituționale sunt, de asemenea, extrem de flexibile. Am putea să le privim ca pe un joker în jocul de putere al instanțelor³⁰. Responsabilitatea comună se reflectă în faptul că acest joker este jucat foarte rar. Mulți consideră că dreptul Uniunii ar trebui să rămână neaplicat doar ca mijloc de ultimă instanță. O curte constituțională trebuie

---

²⁶ F. Schorkopf, *Staatsrecht der internationalen Beziehungen* (2019), at 40 ff.

²⁷ De exemplu, the *Horncastle Saga*, ECtHR, *Al-Khawaja and Tahery v. United Kingdom*, cererea no. 26766/05 și 22228/06, hotărârea din 20 Ianuarie 2009, ECHR 2009 – IV; *R v Horncastle and others* (2009), UKSC 14; ECtHR, *Al-Khawaja and Tahery v. United Kingdom*, cererea nr. 26766/05 și 22228/06, hotărârea din 15 decembrie 2011.

²⁸ D. Sarmiento, 'Half a Case at a Time. Dealing with Judicial Minimalism at the European Court of Justice', in M. Claes et al. (eds), *Constitutional Conversations in Europe Actors, Topics and Procedures* (2012) 13.

²⁹ L. S. Rossi, 'M.A.S. e M.B. e la torre di Babele: alla fine le Corti si comprendono... pur parlando lingue diverse', in C. Amalfitano (ed), *Primato del Diritto dell'Unione Europea e Controlimiti alla Prova della 'Saga Taricco'* (2017) 153.

³⁰ CJEU, Opinion of Advocate General Cruz Villalón, Case C-62/14, *Gauweiler et al.* (ECLI:EU:C:2015:7), par. 59.

---

să justifice o astfel de mișcare cu o amenințare gravă la adresa principiilor constituționale fundamentale. Mai mult, ar trebui mai întâi să ofere CJUE posibilitatea de a remedia conflictul.

4. Stilul german și stilul italian

Responsabilitatea comună este exercitată în moduri foarte diferite. Ideal-tipic, putem distinge între un stil maximalist, care insistă pe dreptul la ultimul cuvânt, și un stil minimalist, care este relațional. Curtea Constituțională Germană reprezintă prima variantă, iar Curtea Constituțională Italiană pe cea din urmă.

Atunci când Curtea Constituțională germană percepe un conflict între dreptul UE și dreptul constituțional, tinde să spună Curții Europene de Justiție în termeni concizi în ce limite este pregătită să accepte supremația dreptului UE. Trebuie doar să luăm în considerare reacția Curții de la Karlsruhe la interpretarea largă a domeniului de aplicare al Cartei în cauza *Åkerberg Fransson*. La două luni după hotărârea CJUE, aceasta a afirmat – și a făcut acest lucru, în plus, într-un *obiter dictum*, adică fără motivare – că decizia *Åkerberg Fransson* „nu trebuie să fie interpretată într-un mod care ar considera-o ca un aparent act *ultra vires* [...] Decizia nu trebuie, așadar, înțeleasă și aplicată în așa fel încât absolut orice legătură a obiectului unei prevederi cu domeniul de aplicare pur abstract al dreptului Uniunii, sau doar efecte incidente asupra dreptului Uniunii, ar fi suficientă pentru a face drepturile fundamentale ale Uniunii prevăzute în EUCFR obligatorii pentru statele membre”³¹. De regulă, Curtea Constituțională germană lasă puțin loc de interpretare. Acesta este și cazul aici: CJUE trebuie să interpreteze în mod restrâns precedentul *Åkerberg Fransson* dacă dorește să evite un conflict serios³². În acest sens, Curtea Constituțională Germană a stabilit și un catalog detaliat al sarcinilor de stat netransferabile în hotărârea Lisabona. Formularea sa în procesul OMT este la fel de categorică³³. Curtea Constituțională germană își asumă responsabilitatea comună prin articularea clară a poziției sale.

În cauza *Taricco*, Curtea Constituțională italiană a ales o abordare aproape opusă. Cazul se referă la pedepsirea efectivă a fraudei fiscale în detrimentul bugetului UE. Deoarece justiția italiană funcționează adesea lent, astfel de infracțiuni se prescriu frecvent, ceea ce dăunează considerabil protecției intereselor europene. Prin urmare, CJUE a constatat că regula italiană a prescripției este inaplicabilă în cauză, deoarece încalcă principiul eficienței în temeiul dreptului Uniunii³⁴. Instanța penală italiană competentă a sesizat apoi *Corte* cu problema de a se conforma acestei hotărâri CJUE. La rândul său, *Corte* a adresat din nou întrebarea CJUE, subliniind că pedeapsa ar încălca interdicția elementară a retroactivității conform dreptului constituțional.

Ordonanța de trimitere 24/2017 a Curții Europene de Justiție conținea, fără îndoială, o amenințare. *Corte* a precizat că va folosi probabil cea mai puternică armă a sa, doctrina *controlimiti*, dacă CJUE menține hotărârea *Taricco*. Spre deosebire de *Bundesverfassungsgericht*,

---

³¹ BVerfGE 133, 277, *Counter-Terrorism Database*.

³² F. Fontanelli, ‘Hic Sunt Nationes. The Elusive Limits of the EU Charter and the German Constitutional Watchdog. Court of Justice of the European Union: Judgment of 26 February 2013, Case C-617/10 Åklagaren v. Hans Åkerberg Fransson’, 9 *Eur Const Law Rev* (2013) 315, at 327 ff.

³³ BVerfGE 134, 366, *OMT Decision*.

³⁴ CJEU, Case C-105/14, *Taricco* (ECLI:EU:C:2015:555), par. 35-44.

Însă, acesta nu a subliniat decizia pe care se aștepta să o ia CJUE. Mai degrabă, într-o mișcare minimalistă, s-a limitat la declararea unui conflict între o hotărâre a CJUE și unul dintre cele mai înalte principii ale Constituției italiene. Și, spre deosebire de *Bundesverfassungsgericht*, nu a detaliat domeniul de aplicare al principiului în ordonanța de trimitere, lăsând deschisă problema a ceea ce ar considera în cele din urmă acceptabil. Astfel, a făcut pasul de a intra într-un conflict important pentru autoritatea sa constituțională, păstrând în același timp aproape toate opțiunile deschise.

Atât abordarea germană, cât și cea italiană permit gestionarea constructivă a conflictelor. CJUE și-a ajustat standardele în conformitate cu trimiterea preliminară a Curții Constituționale Italiene. Același lucru este valabil și pentru jurisprudența *Åkerberg-Fransson* care răspunde criticilor Curții germane³⁵. Cu toate acestea, consider că stilul relațional italian se potrivește mai bine cu responsabilitatea comună a instanțelor, deoarece implică dialog.

Responsabilitatea comună a instanțelor vine cu costuri considerabile pentru securitatea juridică și durata procedurilor³⁶. Dar par un preț acceptabil de plătit. Nimeni nu ar trebui să treacă cu vederea câștigul pentru civilizație care este inerent în modul în care societatea europeană pluralistă își gestionează conflictele în instanțe și, adesea, le rezolvă. Cu toate acestea, acest câștig pentru civilizație este realizabil numai dacă instanțele se bazează pe o concepție comună a funcției unei curți constituționale, sunt conștiente de responsabilitatea lor comună, trăiesc principiile fundamentale europene și se europenizează ele însele³⁷.

Rezumând aceste observații, putem apela la metafora pe care Davide Paris a introdus-o în discuție. Este imaginea unei păduri care crește în liniște în care, din când în când, un copac se prăbușește zgomotos la pământ³⁸. De șaizeci de ani încoace, pădurea cooperării judiciare europene, un aspect crucial al dezvoltării societății europene, crește sub responsabilitatea comună, oferind societății europene aer proaspăt. Prin urmare, conflictele atrag multă atenție. Avem dreptate să fim îngrijorați când credem că vedem o echipă de judecători cu toporul în mână³⁹. Dar logica responsabilității comune ne face să ne așteptăm că conflictele nu vor escalada în general.

Acest lucru nu înseamnă că ar trebui să ignorăm copacii care cad cu zgomot. În special, CtEDO a trebuit să se lupte cu cazurile de încălcare⁴⁰. Dar și CJUE a avut cazuri de încălcare, în special hotărârea PSPF a Senatului II a Curții Constituționale Germane⁴¹. Aici, instanțele nu

---

³⁵ Vezi CJEU, Case C-265/13, *Torralbo Marcos* (ECLI:EU:C:2014:187); Case C-198/13, *Julian Hernández* (ECLI:EU:C:2014:2055).

³⁶ A. Albi, 'An Essay on How the Discourse on Sovereignty and on the Cooperativeness of National Courts Has Diverted Attention From the Erosion of Classical Constitutional Rights in the EU', in M. Claes et al. (eds), *Constitutional Conversations in Europe* (2012) 41.

³⁷ Vezi M. Cartabia, 'Courts' Relations', 18 *ICON* (2020) 3.

³⁸ D. Paris, 'A Falling Tree Makes More Noise Than a Growing Forest. On the Constitutional Courts' Underestimated Contribution to the Domestic Enforcement of the European Convention on Human Rights', 77 *ZaöRV* (2017) 581.

³⁹ F. C. Mayer, 'Auf dem Weg zum Richterfaustrecht? Zum PSPF-Urteil des BVerfG' *Verfassungsblog* (7 mai 2020).

⁴⁰ A. von Staaden, *Strategies of Compliance with the European Court of Human Rights* (2018).

⁴¹ S. Cassese, 'Il guinzaglio tedesco' *Il Foglio* (19 mai 2020); J. Imad, 'Nicolas Goetzmann: „L'Allemagne cherche à germaniser le droit européen”' *Le Figaro* (6 mai 2020); N. O'Leary, 'How a German Court Fired a

---

au mai putut gestiona conflictul împreună. În consecință, factorii de decizie germani au trebuit să acționeze. Au rezolvat problema cu cel mai mic tam-tam posibil: într-o decizie împotriva căreia a votat doar grupul parlamentar de dreapta *Alternative für Deutschland* („Alternativa pentru Germania”), Bundestag-ul a declarat că, spre deosebire de Senatul II, nu se îndoia de legalitatea măsurii europene⁴². Astfel, a rezolvat conflictul în favoarea responsabilității europene a Germaniei. Mie mi se pare mai bine să mergem pe drumul italian, nu în ultimul rând pentru că ramura judiciară a societății europene ar putea soluționa singură disputa.

Shot that Could Unravel the EU’ *The Irish Times* (13 mai 2020); C. Reiermann, ‘Dieses Urteil ist ein Attentat’ *Der Spiegel* (8 Februarie 2020).

⁴² Serviciul online al Bundestag, *Bundestag: EZB hat Karlsruher Vorgaben zu Anleihekäufen erfüllt* (2020), disponibil la <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2020/kw27-de-anleihekaeufe-703660> (ultima vizită 11 martie 2022).